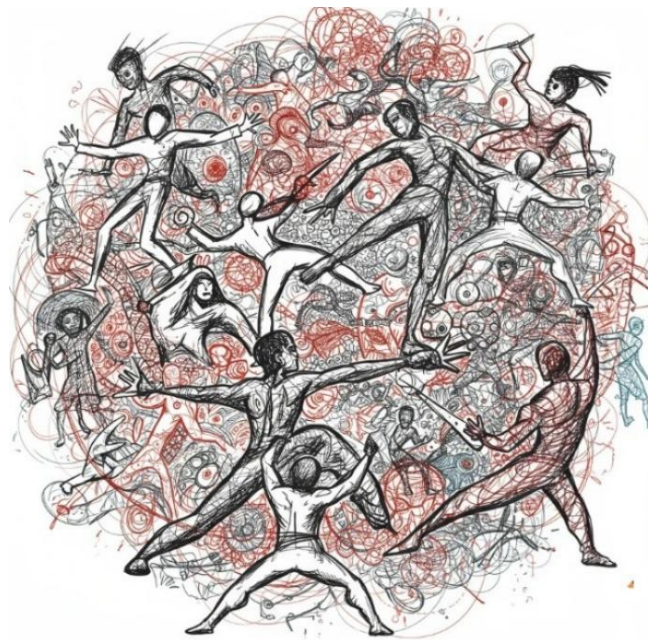

«Δεν έχει κανένα νόημα να λέμε στο παιδί μας παραμύθια»

Διαγενεακές πτυχές της αναγκαστικής μετανάστευσης στην ψηφιακή εποχή

Maria Borcsa & Paula Witzel

(Μετάφραση από τα Αγγλικά: **Αλέξανδρος Καλπάκης**, Ψυχίατρος-Ψυχοθεραπευτής)

Περίληψη

Υπόβαθρο: Το άρθρο βασίζεται στο πρόγραμμα POLGER, το οποίο εξετάζει διαγενεακές οικογενειακές μνήμες αναγκαστικής μετανάστευσης. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (POLGERI, αναδρομικό σκέλος), καθώς και τις αφηγήσεις στο πλαίσιο της αναγκαστικής μετανάστευσης λόγω του πολέμου στην Ουκρανία (POLGERII, προοπτικό σκέλος). Σε σύγκριση με τις κοινωνικο-ιστορικές συνθήκες πριν την ψηφιακή επανάσταση, οι τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας (ΤΠΕ) διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στις εμπειρίες των ατόμων και στα σημερινά οικογενειακά συστήματα. Αυτή η πραγματικότητα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη τόσο στο πλαίσιο της εθελοντικής όσο και της αναγκαστικής μετανάστευσης.

Στόχοι: Οι συγγραφείς απεικονίζουν τις επιδράσεις των ΤΠΕ στις διαγενεακές σχέσεις εξετάζοντας ένα οικογενειακό υποσύστημα μιας μητέρας και της έφηβης κόρης της, οι οποίες έφυγαν από την Ουκρανία το 2022 λόγω του πολέμου.

Μέθοδοι: Στο πλαίσιο μιας διερευνητικής μελέτης, πραγματοποιήθηκε συνέντευξη με το οικογενειακό υποσύστημα. Αρχικά, διεξήχθη μια αφηγηματική συνέντευξη ατομικά με τη μητέρα. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε μια ημιδομημένη και κυκλικά διαμορφωμένη διαγενεακή συνέντευξη, σχεδιασμένη ως συνομιλία μεταξύ της μητέρας και της 12χρονης κόρης της.

Αποτελέσματα: Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η έφηβη κατέχει ένα πλεόνασμα γνώσεων και πληροφοριών λόγω της χρήσης των ΤΠΕ. Είναι προφανές ότι οι ψηφιακές πληροφορίες και επικοινωνίες παρεμβαίνουν στην ιεραρχία μητέρας-παιδιού.

Συμπεράσματα: Τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι η διαγενεακή μετάδοση πρέπει να νοηματοδοτηθεί εκ νέου. Απαιτείται περαιτέρω έρευνα για την αλληλεπίδραση μεταξύ ΤΠΕ, αναγκαστικής μετανάστευσης και διαγενεακότητας.

Λέξεις-κλειδιά: αναγκαστική μετανάστευση, Ουκρανία, τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας, διαγενεακή μετάδοση, αφήγηση.

Εισαγωγή

Αυτή η μελέτη βασίζεται σε δύο ποιοτικές ερευνητικές εργασίες που εξετάζουν τα χαρακτηριστικά των διαγενεακών οικογενειακών δομών και της αναγκαστικής μετανάστευσης, τόσο από μια αναδρομική όσο και από μια προοπτική σκοπιά. Ο στόχος είναι να εντοπιστούν οικογενειακές στρατηγικές διαχείρισης των εμπειριών της απώλειας και του τραύματος που προκαλείται από την αναγκαστική μετανάστευση.

Η πρώτη μελέτη, «*Διαγενεακές επιδράσεις σε οικογένειες μετά από αναγκαστική μετανάστευση: Τι μπορούμε να μάθουμε από τις ιστορίες;*»¹⁴, εστιάζει σε οικογένειες στις οποίες οι παππούδες και οι γιαγιάδες διέφυγαν ή εκτοπίστηκαν από πρώην συνοριακές περιοχές της Ανατολικής Γερμανίας, όπως η Άνω Σιλεσία (σημερινή Πολωνία), ως αποτέλεσμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Hilleetal. 2022). Σε αυτό το άρθρο, επικεντρωνόμαστε στη δεύτερη μελέτη μας: «*Αφηγήσεις που προάγουν την ανθεκτικότητα*»¹⁵, η οποία εξετάζει πώς οι μητέρες που διέφυγαν από την Ουκρανία αποδίδουν νοήματα στις εμπειρίες φυγής τους και τα μοιράζονται με το παιδί/ τα παιδιά τους. Οι δύο υπο-εργασίες εξετάζουν διαγενεακές οικογενειακές δομές που βρίσκονται σε εντελώς διαφορετικά κοινωνικο-ιστορικά πλαίσια. Σε αντίθεση με την αναγκαστική μετανάστευση στο πλαίσιο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι σημερινοί άνθρωποι που βρίσκονται σε

¹⁴[POLGER_I_Projektskizze.pdf \(hs-nordhausen.de\)](https://www.hs-nordhausen.de/polder/POLGER_I_Projektskizze.pdf)

¹⁵[Transgenerationale_Effekte_auf_Familien_nach_Zwangsmigration_Teil_II_-_Resilienz_foerdernde_Narrationen.pdf \(hs-nordhausen.de\)](https://www.hs-nordhausen.de/transgenerationale_Effekte_auf_Familien_nach_Zwangsmigration_Teil_II_-_Resilienz_foerdernde_Narrationen.pdf)

μετακίνηση παραμένουν συνδεδεμένοι μεταξύ τους μέσω τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφορίας (ΤΠΕ). Οι ΤΠΕ συχνά αποτελούν ένα απαραίτητο μέσο, δημιουργώντας παγκοσμιοποιημένες οικογένειες (Borcsa, 2019, 2016). Σε αυτή την εργασία, χρησιμοποιούμε μια μελέτη περίπτωσης μιας Ουκρανής μητέρας και της κόρης της για να αναδείξουμε τη συγκεκριμένη σημασία των ΤΠΕ στο πλαίσιο του πολέμου και της αναγκαστικής μετανάστευσης.

Η αναγκαστική μετανάστευση μέσα από μια διαγενεακή οπτική

Η φυγή και ο εκτοπισμός συνοψίζονται υπό τον όρο «αναγκαστική μετανάστευση» και συνδέονται συχνότερα με εμπειρίες καταστροφής, βίας και θανάτου (Nikendei, Greinacher & Sack, 2017). Η αναγκαστική μετανάστευση απαιτεί από τις οικογένειες να αποχωρήσουν από τα κοινωνικά και πολιτισμικά τους περιβάλλοντα προκειμένου να διασώσουν την ύπαρξή τους και να βρουν ασφάλεια σε νέα περιβάλλοντα διαβίωσης (Borcsa, 2017). Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δεδομένα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (2024), μέχρι τα τέλη Ιουνίου 2023, 110 εκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως είχαν διαφύγει από πολέμους, συγκρούσεις, διώξεις και παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σήμερα, λόγω της αύξησης των κοινωνικοπολιτικών συγκρούσεων, ο πραγματικός αριθμός εκτιμάται ότι είναι σημαντικά υψηλότερος. Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022 πυροδότησε μία από τις μεγαλύτερες διαδικασίες αναγκαστικής μετανάστευσης μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Περίπου 6,0 εκατομμύρια Ουκρανοί πρόσφυγες έχουν καταγραφεί στην Ευρώπη. Σήμερα, περίπου 1,14 εκατομμύρια από αυτούς ζουν στη Γερμανία, συμπεριλαμβανομένων σχεδόν 350.000 παιδιών και εφήβων. Επιπλέον, παρατηρείται μια τάση οικογενειακών αμοιβαίων μετακινήσεων μεταξύ των περιοχών υποδοχής και προέλευσης.

Η *διαγενεακή μετάδοση* περιγράφει τις διαδικασίες μέσω των οποίων γεγονότα ή εμπειρίες από το παρελθόν μιας οικογένειας μπορούν να επηρεάσουν τις επόμενες γενιές (Sangalang & Vang, 2016). Πρόκειται, συνήθως, για μια ασυνείδητη και συχνά ακούσια διαδικασία που μπορεί να έχει τόσο θετικές όσο και αρνητικές επιπτώσεις (Völter, 2009). Στην ψυχοθεραπεία, ο όρος χρησιμοποιείται συχνά για να εξηγήσει πώς οι τραυματικές εμπειρίες ή οι άλυτες συγκρούσεις μέσα σε μια οικογένεια μπορούν να επηρεάσουν την ψυχική υγεία και τη συμπεριφορά των παιδιών και των εγγονιών. Οι οικογενειακές αφηγήσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτές τις διαδικασίες: Με ποιο τρόπο τα άτομα που επηρεάστηκαν από τραυματικά γεγονότα, όπως ο πόλεμος, μιλούν στα μέλη της οικογένειάς τους για τις εμπειρίες τους και τι δεν μοιράζονται (De Haene, Adriaenssens & Rober, 2020); Πώς μεταφέρουν αυτά τα γεγονότα στις επόμενες γενιές; Σε αυτό το πλαίσιο, οι οικογενειακές συζητήσεις συμβάλλουν στην αναβίωση και την αναπλαισίωση του

παρελθόντος (Völter, 2009; Borcsa & Wetzel 2023), δηλαδή οι προσωπικές εμπειρίες των μελών μιας γενιάς εμπλουτίζονται ατομικά από τις επόμενες γενιές. Αφηγηματικά στοιχεία προστίθενται, επανασυνδυάζονται ή παραλείπονται (Welzer, 2014).

Το κοινωνικοπολιτισμικό τραύμα που προκύπτει από τον πόλεμο, την πολιτική βία και τα βασανιστήρια έχει την τάση να μεταφέρεται στις επόμενες γενιές. Οι επιπτώσεις του τραυματισμού στο οικογενειακό σύστημα εμφανίζονται πρωτίστως ως έλλειψη της πλήρους παρουσίας των μελών της οικογένειας: Λείπουν σημαντικά στοιχεία του πλήρους φάσματος συναισθημάτων, σκέψεων και αντιδράσεων στις ανάγκες. Σύμφωνα με τον Catherall (1998), ο τραυματισμός των μεμονωμένων μελών της οικογένειας μπορεί να επηρεάσει το οικογενειακό σύστημα σε τρία επίπεδα: (1) Επιβαρύνει τους οικογενειακούς δεσμούς διαταράσσοντας τις δυνατότητες παροχής φροντίδας. (2) Η οικογενειακή πραγματικότητα διαστρεβλώνεται καθώς αναδύονται οικογενειακοί μύθοι. (3) Οι ενδοοικογενειακοί κανόνες καθιερώνονται με επίκεντρο τα συμπτώματα, κάτι που μπορεί μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα να αποδειχθεί δυσλειτουργικό. Οι Sangalang και Vang (2016) έδειξαν ότι η μετάδοση του τραύματος σχετίζεται με υψηλότερη συχνότητα εμφάνισης διαταραχής μετατραυματικού στρες (PTSD), συμπτωμάτων διαταραχών διάθεσης και άγχους, καθώς και «μεγαλύτερο κίνδυνο κακοποίησης και παραμέλησης» (σελ. 753). Διάφορες πρόσφατες μελέτες (Limajetal., 2023· Kokun, 2023· Taheri, 2024) που εξετάζουν τις επιπτώσεις του πολέμου στην Ουκρανία στον άμαχο πληθυσμό επιβεβαιώνουν ότι οι οικογένειες προσφύγων παρουσιάζουν αυξημένο επιπολασμό τραύματος. Επίσης, αυξάνεται ο κίνδυνος για τις επόμενες γενιές να εμφανίσουν ψυχολογικά προβλήματα.

Επιπλέον, στο πλαίσιο οποιασδήποτε μετανάστευσης, η αφομοίωση -η προσαρμογή σε νέα περιβάλλοντα και η υιοθέτηση διαφορετικών πολιτισμικών αξιών και κανόνων- συμβαίνει με διαφορετικούς ρυθμούς μεταξύ των γενεών. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε χάσμα αφομοίωσης μεταξύ των μελών της οικογένειας. Η αφομοίωση θεωρείται: Ασύμφωνη, όταν γονείς και παιδιά διαφέρουν, για παράδειγμα στην εκμάθηση της γλώσσας και στην υιοθέτηση των νέων πολιτισμικών κανόνων. Σύμφωνη, όταν ο ρυθμός προσαρμογής τους είναι παρόμοιος. Επιλεκτική, όταν ορισμένες γλωσσικές και πολιτισμικές πτυχές της κουλτούρας προέλευσης διατηρούνται, ενώ άλλες συνδυάζονται με νέα στοιχεία (Falicov, 2005). Τα παιδιά και οι έφηβοι συνήθως εξερευνούν τη διαδικασία αφομοίωσης πιο γρήγορα, καθώς, συνήθως, ενσωματώνονται νωρίτερα και πιο εντατικά στην καθημερινή ζωή της χώρας υποδοχής μέσω δευτερογενών φορέων κοινωνικοποίησης (νηπιαγωγείο, σχολείο κ.λπ.). Οι οικογενειακοί ρόλοι και ευθύνες συχνά αναδιανέμονται μεταξύ των γενεών. Για παράδειγμα, τα παιδιά μπορεί να αναλάβουν γονικούς ρόλους ως πολιτισμικοί και γλωσσικοί μεσολαβητές, εκθέτοντάς τα στον κίνδυνο της γονεοποίησης.

Σε αντίθεση με την αναγκαστική μετανάστευση κατά τη διάρκεια και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, σήμερα οι άνθρωποι που διαφεύγουν παραμένουν συνδεδεμένοι με όσους παραμένουν στις εμπόλεμες ζώνες, μέσω των τεχνολογιών επικοινωνίας και πληροφόρησης (ΤΠΕ). Οι Stoliarchuk et al. (2022) διεξήγαγαν μια μελέτη με 565 Ουκρανούς εφήβους (κατά τη στιγμή της έρευνας, το 61,8% βρισκόταν στην Ουκρανία και το 38,2% στο εξωτερικό, η μέση ηλικία ήταν 13 ετών) και διαπίστωσαν ότι κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων αυξάνεται η ανάγκη για κοινωνική αλληλεπίδραση με συνομηλίκους καθώς και η δραστηριότητα στα κοινωνικά δίκτυα. Μόνο το 6,2% των συμμετεχόντων περνά λιγότερο από μία ώρα την ημέρα στα κοινωνικά δίκτυα. Το 13,5% επικοινωνεί για μία έως δύο ώρες, το 16% για δύο έως τρεις ώρες, το 20,4% για τρεις έως τέσσερις ώρες, το 13,3% για τέσσερις έως πέντε ώρες, το 9,5% για πέντε έως έξι ώρες, ενώ το 13,9% περνά πάνω από έξι ώρες στα κοινωνικά δίκτυα. Πάνω από το ένα τρίτο των συμμετεχόντων ανέφερε ότι οι γονείς τους επιτηρούν τις δραστηριότητές τους αλλά δεν επιβάλλουν περιορισμούς. Πάνω από το 20% ανέφερε γονικό έλεγχο και περιορισμούς στη χρήση των κοινωνικών δικτύων. Σχεδόν το ένα τρίτο των εφήβων επιμένει ότι οι γονείς δεν θα πρέπει να παρεμβαίνουν στις εικονικές τους δραστηριότητες.

Ψηφιακές και Παγκοσμιοποιημένες Οικογένειες

Οι διαδικασίες ενδοοικογενειακής επικοινωνίας επηρεάζουν συνεχώς τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, τόσο μέσω άμεσης επικοινωνίας πρόσωπο με πρόσωπο, όσο και μέσω της χρήσης τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας (Limaj et al., 2023). Μία από τις νέες και ταχέως αναπτυσσόμενες μορφές οικογενειακών σχέσεων είναι η «ψηφιακή οικογένεια» (Taipale, 2019), μια διαμοιρασμένη διευρυμένη οικογένεια που χρησιμοποιεί τις ΤΠΕ, και ιδιαίτερα τις υπηρεσίες άμεσων μηνυμάτων, για να παραμένει συνδεδεμένη και να διατηρεί μια αίσθηση ενότητας. Στο πλαίσιο της (αναγκαστικής) μετανάστευσης, έχουμε επινοήσει τον όρο «παγκοσμιοποιημένες οικογένειες» (Borcsa, 2016, 2019). Οι παγκοσμιοποιημένες οικογένειες προκύπτουν μέσω κινητικότητας, μετανάστευσης ή εκτοπισμού, καθώς και μέσω των παγκόσμιων τεχνολογικών αλλαγών που διεισδύουν στα οικογενειακά νοικοκυριά. Σε σύγκριση με τις μεταναστευτικές μετακινήσεις πριν από την ψηφιακή επανάσταση, οι ΤΠΕ συμβάλλουν στη διατήρηση και διαιώνιση πολιτισμικών και κοινωνικών χώρων, ακόμη και όταν τα άτομα ή τα μέλη της οικογένειας έχουν απομακρυνθεί από αυτούς τους χώρους. Κατά την άποψή μας, και σύμφωνα με την έννοια του Arpitzsch (2014, αναφέρεται σε Borcsa, 2016), δεν θα πρέπει πλέον να μιλάμε για μετανάστευση ή εκπατρισμό, αλλά για διαμετανάστευση [transmigration].

Εξετάζοντας τις σημερινές οικογένειες που βρίσκονται σε ένα ή περισσότερα κράτη, οι υπηρεσίες, κυρίως άμεσων μηνυμάτων (AM), έχουν διευρύνει σημαντικά τις δυνατότητες επικοινωνίας μεταξύ των μελών τους (Alkobi & Khvorostianov, 2024). Προσφέρουν μια σειρά από πλεονεκτήματα και δυνατότητες: Προσαρμογή στο ατομικό πρόγραμμα του καθενός, συμμετοχή σε σημαντικά ή εορταστικά γεγονότα σε πραγματικό χρόνο, δημιουργία ψηφιακών οικογενειακών αρχείων από φωτογραφίες και βίντεο, προστατευμένη ανταλλαγή πληροφοριών σε κλειστές ομάδες, δημιουργία πιο προσωπικών συνομιλιών καθώς και κατασκευή οικογενειακών αφηγήσεων (Karapanos, E., Teixeira, P. & Gouveia, R., 2016, Taipale, 2019., Alkobi & Khvorostianov, 2024). Η αίσθηση μιας μόνιμης σύνδεσης που μπορεί να ενεργοποιηθεί ανά πάσα στιγμή δημιουργεί μια «συνδεδεμένη παρουσία» (connected presence) (Schroeder, 2006, σ. 1). Αυτή η δυνατότητα επικοινωνίας δημιουργεί το αίσθημα του «μαζί» και του «ανήκειν». Το να γίνει μια οικογένεια ψηφιακή σημαίνει τη μετάβαση από μια προσωπική, περιοδική επικοινωνία σε μια λειτουργία «πάντα σε επαφή» που υποστηρίζεται από τα μέσα αυτά (Alkobi & Khvorostianov, 2024). Αυτή η μετάβαση απαιτεί την προσαρμογή ολόκληρου του οικογενειακού συστήματος: Την εισαγωγή νέων οικογενειακών ρόλων και ευθυνών, τον καθορισμό οικογενειακών ορίων στον ψηφιακό χώρο, την ανάπτυξη κανόνων και τη δημιουργία μηχανισμών για την εφαρμογή τους.

Η Bakardjieva (2005) έχει ορίσει τον οικογενειακό ρόλο των «θερμών ειδικών» (warm experts). Πρόκειται για τεχνολογικά καταρτισμένα μέλη της νεότερης γενιάς, που υποστηρίζουν κυρίως μεγαλύτερους συγγενείς στην ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων. Παρέχουν «ψηφιακή φροντίδα» και διασφαλίζουν τη λειτουργικότητα του «ψηφιακού νοικοκυριού». Ο ρόλος των «θερμών ειδικών» έχει τόσο πλεονεκτήματα όσο και μειονεκτήματα: Ενώ από τη μία ενισχύει τη θέση τους, από την άλλη μπορεί να προκαλέσει άγχος και δυσφορία λόγω του χρόνου που καταναλώνεται και της κριτικής από μεγαλύτερα μέλη της οικογένειας για ανεπαρκείς εξηγήσεις (Taipale, 2019). Παραδόξως, αυτό μπορεί να οδηγήσει ακόμη και σε αμοιβαία αποξένωση και απομάκρυνση. Οι Kamal, MdNoor και Baharin (2016) πρόσθεσαν τον ρόλο του «ψηφιακού kin keeper¹⁶»: Πρόκειται κυρίως για γυναίκες-μέλη της οικογένειας που συντηρούν τη ροή της οικογενειακής ζωής μέσω της συνεχούς διαδικτυακής παρουσίας, της τήρησης αρχείων, της οργάνωσης εκδηλώσεων και της ανταλλαγής πληροφοριών. Εκτελούν φροντίδα που σχετίζεται με το φύλο τους.

¹⁶Σ.τ.Μ.: Ο όρος kinkeeping αναφέρεται στο άτομο μέσα στην οικογένεια, συνήθως μια γυναίκα, που φροντίζει να κρατά ζωντανές τις σχέσεις μεταξύ των μελών, οργανώνοντας συναντήσεις, επικοινωνία και οικογενειακές δραστηριότητες. Οι kinkeepers είναι αυτοί που διατηρούν τους δεσμούς ισχυρούς και εξασφαλίζουν ότι η οικογένεια παραμένει ενωμένη.

Οι Alkobi και Khvorostianov (2024) εξέτασαν τις εμπειρίες και τις πρακτικές μελών εβραίο-ισραηλινών οικογενειών στη διατήρηση μιας οικογενειακής ομάδας Whats App τριών γενεών και διεύρυναν το σύστημα ρόλων, συμπεριλαμβάνοντας τους «flickerers¹⁷». Αυτοί είναι κυρίως συγγενείς εξ αγχιστείας, που είναι συγκρατημένοι και παθητικοί, σχολιάζουν μηνύματα σποραδικά και δηλώνουν την οικογενειακή τους συμμετοχή απλώς με την παρουσία τους στην ομαδική συνομιλία. Αντίθετα, οι «οικογενειακοί φρουροί» [family gate keepers] ρυθμίζουν και αποφασίζουν τον αριθμό των συμμετεχόντων που επιτρέπεται να συμμετέχουν στη συνομιλία. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι όλες οι οικογένειες ανέπτυξαν δύο κανόνες επικοινωνίας για τη συμμετοχή στην ομαδική συνομιλία: (α) Ένα συναισθηματικό, ενθουσιώδες και υπερβολικό στυλ γραφής και (β) αποφυγή προβληματικών θεμάτων. Για την ενίσχυση αυτών των κανόνων χρησιμοποίησαν δύο μεθόδους: Τον αποκλεισμό από την ομαδική συνομιλία και το μποϊκοτάζ, προκαλώντας εντάσεις εντός της οικογένειας. Η διατήρηση του «οικογενειακού τραπεζομάντηλου» [family tablecloth]¹⁸ απαγορεύει την έκφραση κριτικής και τη συζήτηση θλιβερών, καταθλιπτικών, ευαίσθητων ή ενοχλητικών θεμάτων. Προκύπτει, όμως, ότι η συνδεδεμένη παρουσία δεν βελτιώνει απαραίτητα την ευημερία των μελών της οικογένειας. Μπορεί να αυξήσει την αποφυγή ορισμένων θεμάτων, να δημιουργήσει αισθήματα ενοχής λόγω αραιής επικοινωνίας (Kedra, 2021· Sinanan & Hjorth, 2018) και να προκαλέσει συναισθηματική ένταση μέσα από προσδοκίες, πιέσεις και διαφορές στην ερμηνεία κατά την ανταλλαγή μηνυμάτων.

Όσον αφορά στις παγκοσμιοποιημένες οικογένειες, η συνδεδεμένη παρουσία ενέχει, επίσης, κινδύνους για την ευημερία: Οι σχέσεις επηρεάζονται από μια «ασύμμετρη κινητή οικειότητα» (asymmetric mobile intimacy) (Caballquinto, 2018, σ. 37) μεταξύ αυτών που κατάφεραν να φύγουν ή να διαφύγουν και αυτών που έμειναν πίσω. Αυτό επιβεβαιώνεται από δηλώσεις Σύριων προσφύγων στην Ολλανδία, οι οποίοι αναφέρουν ότι το να παρακολουθούν και να ακούν για τα δεινά των συγγενών τους στη Συρία εντείνει τα συναισθήματα ανημπόριας (Awad & Tossell, 2021). Υποβαθμίζουν τις δικές τους εμπειρίες στη χώρα υποδοχής και δυσκολεύονται να ανοιχτούν στους ανθρώπους που βρίσκονται στη χώρα προέλευσης. Παρ' όλα αυτά, οι Udwan, Leurs, και Alencar (2023) τονίζουν ότι οι πρόσφυγες αναζητούν ενεργά κοινωνική υποστήριξη από ψηφιακές πηγές κατά τη μετάβασή τους στη χώρα υποδοχής, συμπεριλαμβανομένων της οικογένειας και φίλων από την περιοχή καταγωγής, προκειμένου να διαχειριστούν τον ξεριζωμό

¹⁷Σ.τ.Μ.: Ο όρος flickerer αναφέρεται σε έναν συγκεκριμένο ρόλο μέσα σε οικογενειακές ομάδες επικοινωνίας, ιδιαίτερα σε ψηφιακές πλατφόρμες όπως το Whats App. Οι flickerers συμμετέχουν με περιορισμένη και παθητική αλληλεπίδραση.

¹⁸Σ.τ.Μ.: Ο όρος family tablecloth φαίνεται να χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις άρρητες, κοινές αξίες, τους κανόνες και τις πρακτικές που διαμορφώνουν την οικογενειακή δυναμική και επικοινωνία.

στην προσωπική τους ιστορία. Η χρήση ψηφιακής κοινωνικής υποστήριξης στο πλαίσιο της αναγκαστικής μετανάστευσης ορίζεται ως μια «ψηφιακή στρατηγική προσαρμογής» (σ. 9). Αυτό δίνει στους πρόσφυγες μια αίσθηση δράσης και ελέγχου της ύπαρξής τους, επιτρέποντάς τους να συνεχίζουν τα τελετουργικά ή να αποκαθιστούν ρουτίνες από την «κανονική ζωή».

«Είπε: Μαμά, θα γίνει πόλεμος. Εγώ απάντησα: Ποιος πόλεμος; Πρέπει πρώτα να βγάλω τη μισθοδοσία»

Στο πλαίσιο της προαναφερθείσας μελέτης, η Ντάρια Πετρένκο¹⁹ συμμετείχε σε μία ατομική, αφηγηματική συνέντευξη. Ακολούθως, πραγματοποιήθηκε μια ημιδομημένη και κυκλικά διαμορφωμένη διαγενεακή συνέντευξη, σχεδιασμένη ως συνομιλία του υποσυστήματος μητέρας και παιδιού. Και οι δύο συνεντεύξεις διεξήχθησαν τον Σεπτέμβριο του 2023.

Η Ντάρια Πετρένκο κατέφυγε στη Γερμανία από την ουκρανική πόλη Μαριούπολη την άνοιξη του 2022, μαζί με τον σύζυγό της και τη δεκάχρονη τότε κόρη τους, την Αναστασία. Στο παρακάτω απόσπασμα της ατομικής συνέντευξης, η μητέρα αναφέρεται στην έναρξη του πολέμου. Βρισκόταν στον χώρο εργασίας της καθώς δέχθηκε ένα τηλεφώνημα από την κόρη της που της ζητούσε να επιστρέψει στο σπίτι νωρίτερα από ό,τι συνήθως: *«Είπα ότι πρώτα θα φροντίσω να κλείσω τις εκκρεμότητες, αφού δεν είχαν πληρωθεί ακόμα οι μισθοί των υπαλλήλων, και ότι σύντομα θα βρισκόμουν στο σπίτι [...] σε μια-δυο ώρες [...] Όταν έφτασα σπίτι, εκείνη ηρέμησε προς στιγμήν, αλλά ταυτόχρονα κοιτούσε το TikTok. Ήταν δραστήρια στο TikTok· εγώ δεν χρησιμοποιώ καθόλου το TikTok. Είπε: “Μαμά, θα γίνει πόλεμος.” Εγώ ρώτησα: “Ποιος πόλεμος; Πρέπει πρώτα να βγάλω τη μισθοδοσία.”»*

Η κυρία Πετρένκο περιγράφει πώς προσπάθησε να καθησυχάσει την κόρη της στο τηλέφωνο, λέγοντάς της ότι θα πήγαινε σπίτι αμέσως αφού ολοκληρώσει τις επαγγελματικές της υποχρεώσεις. Παρόλο που η Αναστασία ηρέμησε με τη φυσική παρουσία της μητέρας της στο σπίτι, ταυτόχρονα συνδεόταν εικονικά μέσω μιας βίντεο-εφαρμογής που η κυρία Πετρένκο τότε δεν χρησιμοποιούσε και δεν χρησιμοποιεί ούτε σήμερα. Στην αφήγησή της, η κυρία Πετρένκο δίνει το πλεονέκτημα ενημέρωσης στην κόρη της, που την μπέρδεψε. Η ερώτηση της, «Ποιος πόλεμος;», αντικατοπτρίζει τη δύσπιστη έκπληξή της σχετικά με την κατάσταση, η οποία αργότερα αποδείχθηκε αληθινή. Η επιμονή της ότι πρέπει πρώτα να πληρώσει τους μισθούς υπογραμμίζει την αυθόρμητη παρόρμησή της να προσκολληθεί στη φυσιολογικότητα και τη δομή της καθημερινής ζωής και να

¹⁹Τα ονόματα έχουν αλλαχθεί.

εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της όπως συνήθως -μια κατάσταση που εκ των υστέρων αποδείχθηκε επουσιώδης.

Στη διαγενεακή συνέντευξη, το κομμάτι της διαφοράς στη γνώση και την πληροφορία αναδεικνύεται στον διάλογο μεταξύ μητέρας και κόρης. Η Αναστασία καλείται να μοιραστεί τη δική της οπτική για την έναρξη του πολέμου. Αναφέρει: «Δεν ξέρω· όλα μπερδεύτηκαν στο μυαλό μου. Ένας φίλος έγραψε στην ομάδα ότι υπήρχαν πυροβολισμοί σε άλλη περιοχή [...] παντού μπορούσες να ακούσεις ότι η Ρωσία θα επιτεθεί στις 24 Φεβρουαρίου 2022». Η Αναστασία ξεκινά την αφήγησή της αποφεύγοντας την ακριβή περιγραφή των γεγονότων. Είναι προφανές ότι εκείνη και η εικονική της ομάδα συνομηλίκων αξιοποίησαν την ψηφιακή δικτύωση για να παραμένουν ενήμεροι για την κατάσταση. Τονίζει ότι ήταν εμφανές σε όλους τους (εικονικούς) χώρους ότι μια στρατιωτική επίθεση ήταν επικείμενη.

Η Ντάρια ρωτά την κόρη της: «Πού το άκουσες αυτό;» Η Αναστασία απαντά: «Στο TikTok. Και αυτοί (στρέφεται προς τη μητέρα της και κοιτάζει την ερευνήτρια) λένε ότι το Tik Tok δεν είναι χρήσιμο.» Η Ντάρια Π. προτρέπει την κόρη της να διευκρινίσει τη δήλωσή της. Η μη λεκτική έκφραση της Αναστασίας, σε συνδυασμό με τη χρήση του πληθυντικού «λένε», τοποθετεί τη μητέρα της ως εκπρόσωπο της γονικής γενιάς, η οποία δεν έχει ακόμα αναγνωρίσει τη χρησιμότητα και την αναγκαιότητα της εφαρμογής επικοινωνίας. Αυτή η στάση αντικατοπτρίζει την αυτοπεποίθηση και τη βεβαιότητα της Αναστασίας ότι κατέχει ένα πλεονέκτημα γνώσεων έναντι της μητέρας της.

Προς το τέλος της συνέντευξης, η μητέρα δηλώνει: «Δεν χρειάστηκε να της εξηγήσουμε τίποτα, γιατί τα έμαθε όλα μόνη της μέσω του TikTok, παρόλο που της λέγαμε πάντα ότι δεν πρέπει να το βλέπει. Δεν έχει κανένα νόημα να λέμε στο παιδί μας παραμύθια».

Η μητέρα αναφέρει εδώ ότι τα ψηφιακά μέσα -θέλοντας ή μη- τους απάλλαξαν από την υποχρέωση να εξηγήσουν, ως γονείς, την τρέχουσα κατάσταση. Αναφέρεται, επίσης, στις προσπάθειες των γονιών να επηρεάσουν την Αναστασία όσον αφορά στη χρήση της εφαρμογής. Η Ντάρια καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει ανάγκη ούτε έχει σημασία να λέει καθησυχαστικές ψευδείς ιστορίες στην κόρη της. Σε αυτή τη δήλωση, η μητέρα αναγνωρίζει την εφαρμογή επικοινωνίας ως έναν παράγοντα που περιορίζει τη γονική εξουσία όσον αφορά στην κατασκευή της πραγματικότητας στο παιδί.

Μπορεί να υποτεθεί ότι η Ντάρια Π., από μητρική ανησυχία για να μην εκτεθεί η κόρη της, π.χ., σε πληροφορίες που προκαλούν φόβο, αποδοκιμάζει τις δραστηριότητες της κόρης της με τις τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας. Ωστόσο, η δήλωσή της φανερώνει μια αμφιθυμία: Εμμέσως, εκφράζει υπερηφάνεια που δεν χρειάστηκε να εξηγήσει τίποτα στην κόρη της. Η

συνειδητοποίηση αυτού του χάσματος γνώσεων μπορεί να ενισχύσει το αίσθημα αυτο-αποτελεσματικότητας της Αναστασίας.

Τελικές σκέψεις

Η μελέτη περίπτωσης δείχνει ότι οι τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας γίνονται κεντρικοί πρωταγωνιστές και, κατά κάποιον τρόπο, «νέα μέλη της οικογένειας» (Bacigalure & Lambe, 2011). Από τη μια πλευρά, η ψηφιακή επανάσταση αλλάζει τις συνθήκες ζωής και κοινωνικοποίησης όλων των οικογενειών και των μελών τους. Από την άλλη, η οικογενειακή δομή αμφισβητείται λόγω της εκούσιας ή αναγκαστικής μετανάστευσης (Borcsa, 2019). Αυτοί οι μηχανισμοί είναι αλληλοσυνδεόμενοι και κυκλικοί (για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε: Borcsa, 2019; Borcsa & Hille, 2016). Συνεπώς, προτείνουμε οι ΤΠΕ να ενσωματώνονται ενεργά στον σχεδιασμό των θεραπευτικών πλαισίων και του συστημικού έργου. Ανάλογα με την εξατομικευμένη σημασία που έχουν οι ψηφιακές συσκευές μέσα την οικογένεια, το θεραπευτικό πλαίσιο μπορεί να σχεδιαστεί συνεργατικά συνδυάζοντας δια ζώσης και ψηφιακές διαδικασίες (ιδιαίτερα βίντεο-συμβουλευτική και βίντεο-θεραπεία). Αυτό μπορεί να παρέχει τη δυνατότητα εύκολης και άμεσης πρόσβασης στα μέλη της οικογένειας που ζουν σε διαφορετικές χώρες²⁰.

Η μελέτη περίπτωσης δείχνει, επίσης, ότι οι ΤΠΕ θέτουν υπό δοκιμασία την κλασική κατανόηση της διαγενεακής μετάδοσης. Η ιεραρχική, από πάνω προς τα κάτω, δομή της διαγενεακής μετάδοσης αμφισβητείται από την ψηφιοποίηση των μέσων. Πλέον, οι οικογενειακές διαδικασίες δεν λαμβάνουν χώρα μόνο σε διαγενεακό (trans-generational) αλλά και σε ένα διασταυρούμενο γενεακό (cross-generational) επίπεδο, όπου οι νεότερες γενιές επηρεάζουν και τις παλαιότερες. Η ψηφιακή δικτύωση και οι εικονικές σχέσεις λειτουργούν ως φορείς κοινωνικοποίησης, προκαλώντας αλλαγές όχι μόνο στη νεότερη γενιά αλλά και στις διαγενεακές δομές των οικογενειών. Οι οικογενειακές αφηγήσεις «γύρω από το τραπέζι της κουζίνας» (Kerpler, 1994), με τις παραλείψεις ή τις παραποιήσεις τους, δεν αποτελούν πλέον τα μοναδικά μέσα και τους μοναδικούς δημιουργούς της οικογενειακής μνήμης (Borcsa & Wetzel, 2023). Η σημασία των ΤΠΕ για τις ενδοοικογενειακές διαδικασίες δεν μπορεί να υποτιμηθεί. Η οικογενειακή επικοινωνία εμπλουτίζεται από αφηγήσεις προερχόμενες από ψηφιακές πηγές - γεγονός που αναμφίβολα αξίζει προσοχής τόσο στην έρευνα για τη διαγενεακή μετάδοση όσο και στην ψυχοθεραπευτική πρακτική.

²⁰ Φυσικά, οι ψυχοθεραπευτές πρέπει να είναι ενήμεροι για τις αντίστοιχες επαγγελματικές κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά στο απόρρητο και τις νομικές συνθήκες (Borcsa et al., 2021)

Η κατασκευή της συνέντευξης Genogram 4.0, όπως προτείνεται από τους Borcsa και Hille (2016), λειτουργεί ως έναυσμα και έμπνευση για την ανίχνευση της επίδρασης των ΤΠΕ ως «νέα μέλη της οικογένειας» στα πολυγενεακά οικογενειακά συστήματα, ενώ, παράλληλα, θέτει υπό αμφισβήτηση την έννοια της «πατρίδας» (home) σε σχέση με τη μετανάστευση, την κινητικότητα και την παγκοσμιοποίηση. Παρέχει τη βάση για τη διαμόρφωση γραμμικών, κυκλικών και υποθετικών ερωτήσεων σχετικά με τη σημασία των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας, προσαρμοσμένων στο αντίστοιχο οικογενειακό σύστημα. Οι οικογενειακοί κανόνες και οι τελετουργίες που σχετίζονται με τη χρήση των ΤΠΕ, η σημασία και η δημιουργία εικονικών σχέσεων με συγγενείς, συνομηλίκους ή μέλη εκτός οικογένειας, καθώς και η διείσδυση ψηφιακών πληροφοριών στο οικογενειακό σύστημα, μπορούν να διερευνηθούν. Η συνεκτίμηση των νέων τεχνολογιών και των επιπτώσεών τους προσφέρει νέα δυναμική και νέες θεωρήσεις σχετικά με τις θετικές ή αρνητικές επιδράσεις τους.

Είναι απαραίτητο για τους συστημικούς θεραπευτές να προσεγγίσουν αυτές τις νέες πραγματικότητες υιοθετώντας μια στάση περιέργειας, προκειμένου να κατανοήσουν πώς οι τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας μπορούν να αξιοποιηθούν ευεργετικά για τις οικογένειες (Borcsa & Pomini, 2017; Borcsa & Hille, 2016). Αυτή η προσέγγιση ενθαρρύνει τους θεραπευτές να διερευνήσουν τα πιθανά οφέλη των ΤΠΕ στην ενίσχυση της οικογενειακής δυναμικής, στη διευκόλυνση της επικοινωνίας και στην παροχή υποστήριξης, συμβάλλοντας, τελικά, σε πιο αποτελεσματικές θεραπευτικές πρακτικές. Συμπεριλαμβάνοντας τις τεχνολογίες αυτές, με περιέργεια και σωστή ενημέρωση, οι θεραπευτές μπορούν να κατανοήσουν καλύτερα την πολυπλοκότητα της σύγχρονης οικογενειακής ζωής και να αξιοποιήσουν τις ΤΠΕ για την προώθηση της ανθεκτικότητας και της σύνδεσης μεταξύ των μελών της οικογένειας και πέρα από αυτήν.

Βιβλιογραφία

- Alkobi, G., & Khvorostianov, N. (2024). "It's just a technological version of us". Three-generation family WhatsApp groups in Israel. *Family Relations*, 1–19. <https://doi.org/10.1111/fare.13023>.
- Awad, I., & Tossell, J. (2021). Is the smartphone always a smart choice? Against the utilitarian view of the 'connected migrant.' *Information, Communication & Society*, 24(4), 611–626. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2019.1668456>.
- Bacigalupe, G., & Lambe, S. (2011). Virtualizing intimacy. Information communication technologies and transnational families in therapy. *Family Process*, 50(1), 12–26. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2010.01343.x>.
- Bakardjieva, M. (2005). Internet society. The Internet in everyday life. Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446215616>.
- Borcsa, M., Pomini, V. & Saint-Mont, U. (2021). Digital systemic practices in Europe. A survey before the Covid-19 pandemic. *Journal of Family Therapy*, 43 (1), 4–26. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12308>.

- Borcsa, M. (2019). *Globalisierte Familien. Mobilität und Mediatisierung im 21. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. <https://doi.org/10.13109/9783666404818.front>.
- Borcsa, M. & Pomini, V. (2017). Virtual relationships and systemic practices in the digital era. *Contemporary Family Therapy*, 39 (4), 239-248. <https://doi.org/10.1007/s10591-017-9446-6>.
- Borcsa M. (2017). Familien. In Borcsa, M. & Nikendei, C. (Eds.). *Psychotherapie nach Flucht und Vertreibung. Eine praxisorientierte und interprofessionelle Perspektive auf die Hilfe für Flüchtlinge* (pp. 142 - 151). Stuttgart: Thieme. DOI: 10.1055/b-004-140698.
- Borcsa, M. & Hille, J. (2016). Virtual relations and globalized families – the genogram 4.0 interview. In Borcsa, M. & Stratton, P. (Eds.) *Origins and originality in family therapy and systemic practice* (pp. 215-234). Cham, CH: Springer International. https://doi.org/10.1007/978-3-319-39061-1_13.
- Borcsa, M. & Wetzel, D. J. (2023). Transmission familiale entre ambivalence et résilience. le travail intergénérationnel de mémoire après une migration forcée. In Daure, I. & Borcsa, M. (Eds.). *Mobilités et Migrations. Repenser l'approche systémique à l'heure de la mondialisation* (pp. 107 - 116). Paris: ESF Sciences humaines. <https://doi.org/10.3917/tf.241.0083>.
- Cabalquinto, E. C. B. (2018). "We're not only here but we're there in spirit". Asymmetrical mobile intimacy and the transnational Filipino family. *Mobile Media & Communication*, 6(1), 37-52. <https://doi.org/10.1177/2050157917722055>.
- Catherall, D. R. (1998). Treating traumatized families. In Figley, C. R. (Ed.). *Burnout in families. The systemic costs of caring* (pp. 187 - 215). London: Routledge & CRC Press CRC Press. <https://doi.org/10.4324/9780367804527>.
- De Haene, L., Adriaenssens, P., Deruddere, N. & Rober, P. (2020). Trauma narration in family therapy with refugees. Working between silence and story in supporting a meaningful engagement with family trauma history. In De Haene & Rousseau, C. (Eds.). *Working with Refugee Families. Trauma and Exile in Family Relationships* (pp. 148 - 171). Cambridge: Cambridge University Press. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1017/9781108602105.011>.
- Falicov C.J. (2005). Emotional transnationalism and family identities. *Family Process*, 44, 399-406. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2005.00068.x>.
- Hille, J., Gdowska, K., Kansy, M. & Borcsa, M. (2022). Ja, denn ich lebe generell schon jetzt ein sesshaftes Leben«. Ambiguität(en) in Erzählungen von Familien mit einer Vertreibungsgeschichte. In Jakob, P., Borcsa, M., Olthof, J. & v. Schlippe, A. (Eds.). *Narrative Praxis. Ein Handbuch für Beratung, Therapie und Coaching* (pp. 466 - 481). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. <https://www.vr-elibrary.de/doi/10.13109/9783666407932.466>.
- Kamal, F. M., MdNoor, N., & Baharin, H. (2016). 'Silence is golden no more' in family digital environment: Understanding the kinkeeper role through mobile social messaging system. *Research Papers*, 77. https://aisel.aisnet.org/ecis2016_rp/77.
- Karapanos, E., Teixeira, P., & Gouveia, R. (2016). Need fulfillment and experiences on social media. A case on Facebook and WhatsApp. *Computers in Human Behavior*, 55, 888-897. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.10.015>.
- Kędra, J. (2021). Performing transnational family with the affordances of mobile apps. A case study of Polish mothers living in Finland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(13), 2877-2896. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1788383>.
- Keppler, A. (1994). Tischgespräche. Über Formen kommunikativer Vergemeinschaftung am Beispiel der Konversation in Familien. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kokun O. (2023). The Ukrainian population's war losses and their psychological and physical health, *Journal of Loss and Trauma*, 28(5), 434-447. <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2136612>.

- Limaj, E., Yaroshenko, O. M., Melnychuk, N. O., Moskalenko, O. V. & Chung, J.K. (2023). The trauma of war implications for future generations in Ukraine. *International Journal of Environmental Studies*, 81(1), 111 - 124. <https://doi.org/10.1080/00207233.2023.2267388>.
- Nikendei, C, Greinacher, A. & Sack, M. (2017). Psychotherapeutische Unterstützung bei Trauma folgestörungen und psychischer Komorbidität. Konzeption und Diagnostik. In Borcsa M. & Nikendei, C. (Hg.) *Psychotherapie nach Flucht und Vertreibung. Eine praxisorientierte und interprofessionelle Perspektive auf die Hilfe für Flüchtlinge* (pp. 73 - 86). Stuttgart: Thieme. DOI: 10.1055/b-004-140698.
- Sangalang C. C & Vang, C. (2016). Intergenerational trauma in refugee families. A systematic review. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 1–10. <https://doi.org/10.1007/s10903-016-0499-7>.
- Schroeder, R. (2006). Being there together and the future of connected presence. *Presence*, 15 (4), 15 - 17. <http://dx.doi.org/10.1162/pres.15.4.438>.
- Stoliarchuk M., Prorok N., Serhieienkova O., Khrypko S., Sychynska M. & Lobanchuk O. (2022). Real and virtual space of life activities of Ukrainian adolescents in war conditions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(6), 611 - 619. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:25883550>.
- Sinanan, J., & Hjorth, L. (2018). Careful families and care as 'kinwork'. An intergenerational study of families and digital media use in Melbourne, Australia. In Barbosa Neves, B. & Casimiro, C. (Eds.). *Connecting families? Information and communication technologies, generations, and the life course* (pp. 181–200). Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447339946.003.0010>.
- Taheri M, Harding N, Stettaford T, Fitzpatrick S. & McCormack L. (2024). Female-specific refugee trauma impacting psychological wellbeing post settlement. A scoping review of research, *Journal of Loss and Trauma*. 1–30. <https://doi.org/10.1080/15325024.2024.2325077>.
- Taipale S. (2019). What is a 'Digital Family'? In Taipale, S.(Ed.). *Intergenerational connections in digital families* (pp. 11 - 24). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-11947-8_2.
- The UN Refugee (Ed.) (2024). Ukraine situation flash update #68. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/108033> [14.08.2024].
- Udwan, G, Leurs K. & Alencar, A (2020). Digital resilience tactics of Syrian refugees in the Netherlands. Social media for social support, health and identity. *Social Media + Society*, 73(2), 1 - 11. <https://doi.org/10.1177/2056305120915587>.
- Völter B. (2009). Generation enforschung und transgenerationale Weitergabe aus biografie theoretischer Perspektive. In Radebold H, Bohleber W. & Zinnecker J. (Eds.). *Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteter Kindheiten. Interdisziplinäre Studien zur Nachhaltigkeit historischer Erfahrungen über vier Generationen* (pp. 95 - 106). München, Weinheim: Juventa. https://doi.org/10.1007/978-3-662-64997-8_22.

Συγγραφείς

Η **Maria Borcsa, PhD**, είναι Καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών του Nordhausen (UASN) της Γερμανίας, αδειούχος ψυχολόγος-ψυχοθεραπεύτρια, οικογενειακή θεραπεύτρια, εκπαιδευτρια και επόπτρια, καθώς και ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Κοινωνικής Ιατρικής, Επιστημών Αποκατάστασης και Έρευνας Υγειονομικής Περίθαλψης του UASN. Έχει δημοσιεύσει επιστημονικά άρθρα, βιβλία και κεφάλαια βιβλίων στους τομείς της ποιοτικής έρευνας, της οικογενειακής θεραπείας και της συστημικής πρακτικής στα γερμανικά, αγγλικά, γαλλικά, ισπανικά, ιταλικά και ελληνικά. Είναι εκδότρια (μαζί με την C. Willig) του «*Qualitative Research Methods in Mental Health. Innovative and Collaborative Approaches*» (2021, Springer Int.), του «*Systemic Research in Individual, Couple, and Family Therapy and*

Counseling» (με τους M. Ochs και J. Schweitzer· 2020, Springer Int.), του «*Research Perspectives in Couple Therapy. Discursive Qualitative Methods*» (με τον P. Rober 2016, Springer Int.) και του «*Origins and Originality in Family Therapy and Systemic Practice*» (με τον P. Stratton 2016, Springer Int.). Είναι μέλος της Συντακτικής Επιτροπής των περιοδικών *Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology* και *Contemporary Family Therapy*, advisory editor του *Family Process*, international associate editor του *Journal of Family Therapy*, associate editor της *Encyclopedia of Couple and Family Therapy* και founding editor της *EFTA Family Therapy Book Series* (με τον P. Stratton, Springer Int.). Υπήρξε μέλος του διοικητικού συμβουλίου της European Family Therapy Association (EFTA) (2007-2016) και Πρόεδρος της EFTA από το 2013 έως το 2016. Το 2019 τιμήθηκε με το βραβείο «Excellence in the Research Field of Family Therapy and Systemic Practice» από την European Family Therapy Association.

Η **Paula Witzel** είναι κάτοχος πτυχίου (B.A.) Κοινωνικής Εργασίας/Κοινωνικής Εκπαίδευσης και μεταπτυχιακού τίτλου (M.A.) στη Θεραπευτική Κοινωνική Εργασία. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την ανάπτυξη ταυτότητας, την παιδική προστασία, θέματα οικογένειας και ανθεκτικότητας, συστημικό προσανατολισμό.